

Przedrostki (prefixy) oraz wyrazy używane jako przedrostki pochodzące z łaciny i greki.

Tym razem do Echa trafiają zagadnienia typowo językowe. Prefixy są częścią wyrazu doklejoną do niego w celu modyfikacji jego znaczenia, a tym samym pozwalają na tworzenie nowych słów. We współczesnych językach przedrostki często oznaczają natężenie cechy (super-, hiper-, extra-, mini- itp) czy powtarzanie czynności (re-) a także zaprzeczenie (in-, im-, ir-, de-, dis-). Do tworzenia terminologii naukowej używane są wyrazy zapożyczone z greki lub łaciny.

Wyróżnić można:

A. przedrostki właściwe, pochodzące z języka łacińskiego, takie jak:

bis, bi - dwa, podwójny np.: binarny (= dwójkowy), biskopt (ang. biscuit, łac. bis coctus 'pieczony dwa razy')

circum- (cyrkum- - około) - np.: cyrkumstancja (okoliczność), cyrkumfleks (akcent przeciągły), cyrkulacja

co-, col- (ko-, kol-) - kolaborant (=współpracownik, choć może też mieć negatywne znaczenie)

dis- (dys- ?) oddzielone od, rozdzielenie, negacja np.: dysproporcja (= brak proporcji i równowagi między rzeczami, cechami lub zjawiskami występującymi łącznie)

des-, di- (dy-) np. dygresja (wtrącenie, odejście od głównego tematu narracji lub wypowiedzi)

ex- (eks- - poza) np.: ekskomunika, ekslibris, eksterminacja, ekstern, eksternista

extra- (ekstra- nadzwyczajnie, bardzo) ekstraliga, ekstrapolacja, ekstraterytorialny, ekstradycja

il-, ir- pozbawiony np.: irracjonalny (pozbawiony racjonalności)

inter- między np.: interferencja, interwencja, internet, interwał, interdyscyplinarny, interlinia, intercity

infra- poniżej np.: infradźwięki, infrastruktura, infrakcja

post- później, po np.: postscriptum (PS), postimpresjonizm

pre- (oraz pra-) z łac. prae 'przed; w przód; najpierw; bardzo' - - przed np.: prehistoria, prenatalny, prekursor

re- ponowienie np.: renowacja, rewitalizacja, rewaloryzacja, rekonesans

rétro - wstecz? np.: retrospekcja

sub- - pod, część większej całości? np. subkultura, subkonto, subordynacja (= zdyscyplinowanie, podwładność)

supra- ponad np.: subrastruktura, supranational (=ponadpaństwowy)

np.: supermarket, superekspres, supermemo

trans- - dalej np.: transparent (= przeźroczysty), transcendentny (wykraczający poza zasięg doświadczenia i poznania ludzkiego, niepoznawalny, taki, którego nie można poznać, nie dający się zrozumieć, coś co trzeba przyjąć "na wiarę"), transcendentalny - taki, który jest fundamentem do poznania czegoś

ultra- - poza, powyżej, ponad np.: ultradźwięki, ultrafioletowy, ultrasonograf (USG), ultrakrótkie fale (UKF), ultraszybki, ultramaryna.

B. przedrostki właściwe, pochodzenia greckiego, takie jak:

amphi- (amfi-) dookoła lub dwukrotnie np.: amfiteatr, amfibia (= pojazd lądowo-wodny lub wodno-powietrzny, także płaz - zmiennocieplny kręgowiec (amphi = 'oba', bios = 'życie') zamieszkujący różnorodne siedliska, większość gatunków żyjąca na lądzie, w gruncie, na drzewach bądź w wodach słodkich; oddychający skrzelami (szczególnie larwa) i płucami (osobnik dorosły)

anti- (anty-) = przeciw, kontra np. antynarkotykowy, antywirus, antyutleniacz

dys- (dyz- z trudnością) np.: dysleksja, dyzenteria (= choroba zakaźna jelit, czerwotka), dyshonor (= ujma dla honoru)

en- w, u, w przeciągu np.: endemit (gatunek występujący stale na danym obszarze; właściwy danemu terenowi; miejscowy; rzadko spotykany, unikatowy dla danego miejsca albo regionu, występujący na ograniczonym obszarze, nigdzie indziej niewystępujący naturalnie), encefalografia (obrazowanie w mózgu, por. EEG)

epi- z gr. epí 'na; do' np.: epicentrum (= miejsce na powierzchni skorupy ziemskiej położone w najbliższej odległości nad ogniskiem trzęsienia ziemi; tym samym miejscem największych zniszczeń), epilog (= końcowa część utworu literackiego (głównie epiki i dramatu), której treść nie jest związana z fabułą. W niektórych dramatach, głównie antycznych, wypowiedź końcowa do publiczności, objaśniająca intencje twórcy i sens przedstawienia; Niekiedy w epilogu autor umieszcza wyjaśnienia dotyczące zamysłu twórczego oraz istotnych elementów znaczeniowych dzieła (logos - słowo)

eu- dobrze np.: euforia (stan nienaturalnie dobrego samopoczucia z tendencją do śmiechu, radości, płytkiej wesołości i dowcipkowania, doznawany nawet pomimo rzeczywistych niedomagań organizmu), eufemizm (od eu dobrze i phemi mówić - wyraz lub peryfrazą zastępująca słowo lub zwrot, które ze względu na tabu kulturowe czy religijne, na zabobon, na cenzurę lub autocenzurę (polityczną lub obyczajową), czy też na normy towarzyskie, pruderię, współczucie (empatia), poprawność polityczną, delikatność, uprzejmość, dobre

wychowanie mówiącego/piszącego nie może lub nie powinno być używane)

hyper- (hiper-) z gr hypér 'nad', powyżej; oznacza zbyt wysoki poziom np.: hipertermia, hiperalergiczny, hipermarket, hiperperbola

hypo- (hipo-) z gr. hypó 'pod; potajemnie', poniżej; oznacza zbyt niski poziom np.: hipotermia, hipoglikemia, hipoteza, hipoalergiczny, hypoalergiczny (o kosmetykach): niewywołujący alergii (przeznaczony dla alergików)

meta- zmiana np.: metamorfoza (= gruntowna przemiana kogoś, jego sposobu myślenia, postępowania i niekiedy również wyglądu), metabolizm (= przemiana materii, trawienie)

syn-, sym- z np.: syndykat (wspólnota interesów), symfonia (wieloczęściowy utwór muzyczny na orkiestrę tj. zespół instrumentalny), sympatia (społeczne powinowactwo, w którym jedna osoba blisko rozumie uczucia drugiej osoby. od łac. sympathia; od gr. transliterowanego jako sympatheia, oznacza "cierpieć wspólnie" lub "odczuwać z")

pro- dla lub przód, przednia część, np.: program, proteza, prolog - wstępna, wyodrębniona część utworu dramatycznego lub narracyjnego, zawierająca relację o faktach poprzedzających zawiązanie akcji; prologiem nazywa się też autorski komentarz poprzedzający utwór.

C. wyrazy łacińskie używane jako przedrostki, na przykład:

calor- (kolor-) - ciepło np. kaloryfer, kalorie (ciepło - energia)

deci- dziesięć - np.: decymetr

lact- mleko - np.: laktoza

moto- - ruch, poruszać np.: motoryzacja, motokultura (= uprawa zmechanizowana)

multi- np.: multi - licznie, w wielkiej liczbie np.: multimedialny (= wielonośnikowy), multikulturalny (= wielokulturowy)

octa-, octo- (okta- ósmy) - np.: oktagon, oktober - październik czyli "ósmym" miesiącem

(W starożytnym Rzymie Nowy Rok obchodzono 1 marca - stąd łacińskie i łacińsko pochodne nazwy miesięcy: **September** - siódmy miesiąc, mimo że w rzeczywistości jest dziewiątym miesiącem w roku; **Oktober** - ósmy miesiąc, mimo że tak naprawdę jest dziesiąty - itd.)

omni- - wszystko, całość np.: omnibus

prim- (prym-, prem-) - pierwszy np.: premier, prymas, prymas

quasi- - niby - np.: quasi-naukowy, quasimodo, kwazicząstka

radio- - promień np.: radiologia

uni- - pojedynczy np.: unifikacja.

D. wyrazy greckie używane jako przedrostki, np.:

aero- - powietrze np.: aerodynamiczny

antro- - człowiek np.: antropologia

arche- np.: archeologia (= interdyscyplinarna dziedzina nauki na pograniczu nauk humanistycznych, społecznych i przyrodniczych. Zajmuje się badaniem człowieka)

auto- - samemu, na własną rękę, samoczynnie np.: automat, automobil, autonomia, autokefaliczny

baro- - ciśnienie np.: barometr

biblio- - książka np.: biblioteka, bibliofil

bio- - życie np. biologia (= z gr. ????? (bios) - życie i ????? (logos) - słowo, nauka) - nauka przyrodnicza zajmująca się badaniem życia i organizmów żywych), biografia (= (gr. bios - życie i grápho - pisze) - opis życia postaci o charakterze naukowym, literackim lub popularyzatorskim)

chromo- - kolor np.: chromolitografia, chromosom

chrono- - czas np.: chronologia, chronometr

crypto- ukrycie (krypto-) np.: kryptokrafiam, kryptogram

ge- - ziemia np.: geologia, geografia

helio- - słońce np.: heliocentryczny

homeo- - podobny, przypominający np.: homeopatia

hippo- koń - hipodrom, hipopotam (híppos 'koń' potamos 'rzeka')

homo- - taki sam, jednakowy np.: homogeniczny, homofonia

iso- (izo-) - równy np.: izobara (linia stałego ciśnienia), izoterma (linia stałej temperatury), przemiana izochoryczna (przy stałej objętości), izotopy (odmiany tego samego pierwiastka chemicznego a więc mające tę samą liczbę protonów ale różniące się liczbą neutronów w jądrze atomu)

lito- - kamień np.: litografia

micro- (mikro-) np.: mikrekonomia, mikrokosmos, mikrofon

macro- - wielki (makro-) np.: makroekonomia, makrokosmos, makrokierunek

mega- - wielki np.: megalit (wielki kamień), megafon (głośnik o dużej mocy, instalowany na otwartej przestrzeni publicznej), megalomania (zawyżona nieprawidłowa samoocena, skupienie na własnej doskonałości, samozadowoleniu oraz świadomości własnej wartości, znaczenia i możliwości)

mono- - jedyny, pojedynczy, np. monoteizm - wiara w istnienie jedynego Boga neo- - nowy np.: neologizm, neofita

neuro- - nerw, energia? np.: neurologia

orto- - prawo np.: ortografia, ortopedia

paleo- - starożytny np.: paleolityczny

pan- - całość, ogół, wszystko np.: panteizm (= pogląd filozoficzny i teologiczny (niekiedy religijny) utożsamiający wszechświat (lub naturę) z Bogiem (lub absolutem). Neguje istnienie Boga jako istoty rozumnej, głosi zaś przenikanie absolutu we wszystkie substancje ziemskie.), pandemia (choroba pokrywająca swoim zasięgiem całość terytorium), panopticum (= 1. zbiór osobliwości lub wystawa rzeczy osobliwych; 2. muzeum, w którym eksponatami są woskowe figury przedstawiające zazwyczaj jakieś sławne osoby)

panto- całość, ogół, wszystko ? np.: pantomima

patho- (pato) np.: patologia „pathos” – cierpienie i -λογία „-logia” – przyrostek tworzący rzeczowniki oznaczające gałęzie nauki

ped- dziecko np.: pediatria, pedagogia

penta - pięć np.: pentagram (= gwiazda pięcioramienna)

philo- (filo-) kochać, bardzo lubić np.: filantropia, filatelistyka

phono- (fono-) - głos; np.: fonetyka, fonografia

photo- (foto-) np.: fotografia (gr. ???, phos, D. photós - światło; grápho - piszę, graphein - rysować, pisać; rysowanie za pomocą światła) - zbiór wielu różnych technik, których celem jest zarejestrowanie trwałego, pojedynczego obrazu za pomocą światła

pneumo- - powietrze, oddech np.: pneumatyczny, peumokoki, pneumonie - zapalenie płuc

pseudo - kłamstwo, fałsz - np.: pseudolosowy, pseudonaukowy

pyro- (piro-) – ogień np.: pirotechnika

poly- (poli-) np.: politechnika, polifonia, poliglota, politeizm (= wiara w istnienie wielu bogów)

tele- - na odległość, daleko od np.: telegraf, telefon

tetra- - cztery - np.: tetralogia (= cykl czterech utworów artystycznych), tetracyklina

techno- - sztuka np.: technika, technologia

theo- (teo-) - bóg np.: teokracja, teologia

thermo (termo- - ciepło) - np. termometr, xeno- (kseno-) - obcy, cudzoziemiec np.: ksenofobia

xylo- (ksylo-) - drewno np.: ksylofon

zoo- - zwierzę np.: zoologia

Życzę przyjemnej lektury i nabywania wprawy w odszyfrowywaniu znaczenia słów oraz tworzenia nowych znaczeń ;-)

(Sławek WGO)